

היתר לשון הרע במומר ופורק עול

אוריה קניג

מיהו רשע?

מצינו בפוסקים, שאיסור לשה"ר על אף חומרתו, אינו נוהג לגבי כל אדם. יש מקרים בהם מותר, ואף מצווה לפרסם גנותו של החוטא. בשורות הבאות ננסה לברר היתר זה, מקורותיו ומטרותיו.

אומר השערי תשובה¹: "והאיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתייצב על דרך לא טוב – מצווה לספר בגנותו ולגלות על חטאתיו".

טעם ההיתר: "להבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם" דהיינו תועלת חברתית.

כמקור להיתר מביא ר' יונה פסוקים ממשלי: "תועבת צדיקים איש עוול" ו-"יראת ה' שנאת רע".

בראשית הסימן אומר ר' יונה, שחומרת סיפור לשה"ר היא בנתינת הדופי באדם שיתכן שחזר בתשובה, אך באדם ה'מתייצב על דרך לא טוב' לא קיים 'חששי זה, וממילא גם אין צורך לדון אותו לכף זכות.

בסימן ר"ט שוב מתיר ר' יונה לספר לשה"ר על רשע, אך כאן הלשון נראית מעט שונה וזה לשונו: "הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נוהר מעבירה אחת אשר כל שער עמו יודע בה כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו". גם הנימוק נראה שונה: "ולא תונו איש את עמיתו - עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונהו בדברים", והפורק עול כבר איננו בגדר עמיתו.

¹ סימן רי"ח, שער שלישי.

"מומר ופורק עול"

כדי להבין את ההבדלים בדברי השע"ת, נעיין בסוגיה בעבודה זרה²:
"תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן – העובדי כוכבים ורועי בהמה
דקה, לא מעלין ולא מורידין, אבל המינין והמסורות
והמומרים היו מורידין ולא מעלין. א"ל, אני שונה לכל
אבידת אחיך – לרבות את המומר, ואת אמרת היו מורידין!
סמי(=תמחק) מכאן מומר. ולישני ליה – כאן במומר אוכל
נבילות לתיאבון, כאן במומר אוכל נבילות להכעיס? קסבר
אוכל נבילות להכעיס מין הוא"ע"ש.

למסקנת הגמ' שם :

מומר להכעיס מין הוא, וככל המינים מורידיים אותו לבור (דהיינו מאבדים אותו בידיים) ולא מעלים. ומומר להכעיס **פרש"י** (שם) "דשביק היתרא ואכיל איסורא". דהיינו אף שיכול לאכול דבר היתר – מניח ההיתר ואוכל האיסור.

מומר לתיאבון: בכלל "אבידת אחיך" הוא, ומצוה להשיב אבידתו ככל אבידת ישראל – דבכלל 'אחיך'³ הוא, וכן להציל נפשו ולהעלותו מן הבור. ומומר לתיאבון **פרש"י** (שם) "דלא מופקר דשביק היתרא ואכיל איסורא (=מניח את ההיתר ואוכל את האיסור), אלא אוכל איסורא כשתאב ואין לפניו היתרא"⁴.

ורועי בהמה דקה לא מעלים ולא מורידיים. דהיינו אסור לאבדם בידיים אך גם אין מצוה⁵ להצילם ולהעלותם מהבור.

שיטת תוס':

תוס'⁶ מתקשה בדין הרועים, שאמרנו שלא מורידין אותם ולא מעלין ושואל: הרי הם פסולים לעדות רק מדרבנן וא"כ איך יתכן שדינם כאן חמור מגזלנין סתם הפסולים לעדות מדאורייתא, ומעלים אותם? ומתרץ "דהיא הנותנת

² דף כ"ו ע"א.

³ וביראים קניין חולק ע"ז, עכ"פ כך הוא לדעת התוס' והרמב"ם.

⁴ המקור להגדרות אלו היא הגמ' בגיטין מ"ו ע"ב במעשה דר' אמי שלא רצה לפדות שבוי כיון שאמרו עליו שהוא מומר. שאל ר' אמי – אולי מומר לתיאבון הוא? וענו לו שכשהיו לפניו היתרא ואיסורא – שביק היתרא ואכיל איסורא. ע"ש.

⁵ עיין לקמן שיטת הרמב"ם שפירש שאסור להעלותם.

⁶ שם ד"ה "והרועים בהמה דקה".

"מכרמי שומרון"

משום דלא פסילי אלא מדרבנן⁷ עשו חכמים חיזוק לדבריהם כדי שיתנו לב לשוב". נמצא שלשיטת התוס' רועי בהמה דקה מומרים לתאבון הם כמו הגזלנים מכיון שלתיאבון הם עושים כך ולא להכעיס. ובכלל 'אחיק' הם ומן הדין היה להצילם כשאר ישראל, אלא שעשו חכמים חיזוק לדבריהם כדי שיתנו לב לשוב (לפי תרוץ התוס' דין 'רועה' לא מייצג עיקרון חדש בדין 'עמיתך' אלא חומרא ספציפית של ב"ד שעונשים שלא מן התורה).

שיטת הרמב"ם:

הרמב"ם⁸ כתב: "ורועי בהמה דקה מישראל וכיוצא בהן אין מסבבים להם המיתה ואסור להצילם אם נטו למות... שנאמר 'לא תעמוד על דם רעך' ואין זה רעך⁹. במה דברים אמורים? בישראל בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון הרועים בהמה דקה שפקרו בגזל... אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להניית עצמו כגון אוכל נבלות לתאבון, מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו".

הרמב"ם לא כתב כתוס' שהבינו שהסיבה שאסור להציל 'רועים' היא תקנה דרבנן, אלא שזה מכיוון שפקרו בגזל. וכוונתו לומר, שאלו הרועים לא קיבלו על עצמם להישמר מאיסור הגזל, ובכל עת אשר יתאווגזלו. ואע"פ שלהנאת עצמם הם עושים ומוודים הם שהתורה אסרה לעשות כן, מ"מ כיון שקיבלו החלטה עקרונית, שכשיתאווגזלו לא ישתדלו להישמר מעבירה זו, ואומרים מצוה זו נעשה ומצוה זו לא נעשה – כבר פרקו עול שמים מעליהם. וכיוון שכך יצאו מכלל 'רעך' ('עמיתך') ושוב אין מצוה להצילם.

לעומתם המומרים לתאבון לא קיבלו שום "החלטה עקרונית" שלא להישמר מעבירה כל שהיא. להפך – הם משתדלים להישמר מעבירות, אלא שהם

⁷ סנהדרין כ"ה: ד"ה תנא עוד הוסיפו עליהם הרועים וכו'.

⁸ פ"ד מהלי רוצח הלי"א, י"ב

⁹ ולכאורה יש לשאול: אמנם אין זה רעך ואין מצוה להצילו, אך מדוע יהיה אסור להצילו? וי"ל שסובר הרמב"ם שמה שכתוב "לא מעלים" - צווי הוא לא להעלות, דהיינו אסור (שכמו "שלא מורידים" פירושו אסור להוריד כך "לא מעלים" - פירושו אסור להעלות). ומודה הרמב"ם לתוס' שחומרא יש ברועים משאר פורקי עול – דשאר פורקי עול אין מצוה להצילם אך גם איסור אין, ואילו רועי בהמה דקה אסור. ומה שלא קיבל הרמב"ם את תירוץ התוס' – זה מכיון שדחוק לומר שחכמים יאמרו שאין להציל נפש מישראל שמדאורייתא מצוה להצילה, רק כדי לעשות חיזוק לדבריהם (וכן הקשה בפירוש ר' יונה בחידושו על מסכת ע"ז דף כ"ו ע"ב. ע"ש). אך, לשיטת הרמב"ם רועים אלו פורקי עול הם ואינם בכלל "עמיתך" ושוב אין מצוה מהתורה להצילם, ובזה עשו חכמים חיזוק לדבריהם ואמרו שאת אלה אסור להציל.

"מומר ופורק עול"

נכשלים הרבה פעמים, לכן המומרים לתאבון בכלל 'רעך' הם ואסור לעמוד על דמם.

נמצא א"כ, שלשיטת הרמב"ם 'רועי בהמה דקה' הם בגדר שונה ממומר לתאבון, גדר חמור יותר של פורקי עול (אמנם עדיין אינם מומרים להכעיס מאחר ולהנאתם עושים).

ובשו"ע¹⁰ העתיק את לשון הרמב"ם בדין פורק עול וכתב "כגון רועי בהמה דקה שפקרו בגזל".

והגר"א (שם) כתב ע"ז "ובזה מתורצת קושית התוס' ע"ז (כ"ו.)", וכוונתו בזה שמה שכתב המחבר, דעת הרמב"ם היא ולא התוס' שתרצו באופן אחר.¹¹

יוצא משיטת הרמב"ם שלש 'מדרגות' בעניין זה:

מומר להכעיס: שודאי יצא מכלל עמיתך. ומורידין ולא מעלים, משום דרודף הוא (בידוע שמסית ומדיח את ישראל), והוא דשביק היתרא ואכיל איסורא. **פורק עול:** שפקר לגבי עבירה אחת, דהיינו שעובר עליה כל עת אשר יתאוה. ואע"פ שלהנאת עצמו עושה כן, ואע"פ דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, כיון שלא מקבל על עצמו להישמר מאותה עבירה, חמור הוא ממומר לתאבון. וגם הוא יצא מכלל 'עמיתך' לכל התורה כולה אלא שאינו בדין רודף, ולכן אסור לאבדו בידיים.

מומר לתאבון: אע"פ שעבר עבירה ושנה ושילש בה, מ"מ מודה הוא שאסור לעשות כן ומשתדל להישמר ממנה אלא שנכשל בה. והוא בכלל 'עמיתך' לכל התורה כולה, ומצוה להשיב ממונו(=אבידתו) וגופו(=להצילו).

שיטת ר' יונה על פי האמור לעיל:

מלשון ר' יונה¹² נראה שסובר כדעת הרמב"ם, וז"ל: "אחרי אשר הסיר מעליו עול אזהרה אחת כבר מרד בשם יתעלה... אבל האומר בלבו לפרוק מעליו עול אזהרה אחת כל עת אשר יתאוה הוא הנקרא מומר לדבר

¹⁰ יו"ד קני"ח סימן ע"י סעיף א'.

¹¹ דברי השי"ך (שם ס"ק ג'), שכתב שזהו תירוץ התוס' צע"ג. ועיין שם במקור מים חיים שכבר תמה על דברי השי"ך הנ"ל.

¹² שעי"ת שער ג' סימן קמ"ג.

"מכרמי שומרון"

אחד...ועניין הרועים – אנשים אשר ירעו בהמתם בשדות אחרים פורקים מעליהם עול אזהרת הגזל¹³.

ועוד כתב¹⁴: "ומה שאמרו רז"ל עבירה מכבה מצוה, ואין עבירה מכבה תורה...על העובר עבירות דרך מקרה אמרו, ולא על הפורק עול אזהרת העבירה מעליו".

וכן כתב בפירוש בחידושים למסכת עבודה זרה¹⁵ שדחה שם את תרוץ התוס' (רועים) וכתב שם כדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל: "הטעם הוא מפני שהוא עושה העבירה ההיא בפרהסיא ובקביעות ודומה כעבד המורד ברבו ופורק עול שמים מעליו ואומר עבירה זו אעשה וזו לא...". ע"ש בהרחבה.

וכ"כ האור חדש¹⁶: "דעת רבינו לחלק בין עושה לתאבון, ואחר עבירה אינו בשלימות לבו ומכיר כי עשה עוול וכעין רשעים מלאי חרטות...אבל העושה לתאבון ואומר שלום יהיה כי בשרירות ליבי אלך, אף כי הוא מחמת תאוה, כיון שהסכים לעשות כן תמיד בלב שלם, הוא בכלל פורק עול. ודעת רבינו בזה כדעת הרמב"ם".

א"כ גם בר' יונה רואים שההבדל בין 'עמיתדי' למי שאינו 'עמיתדי' הוא ה"אידאולוגיה" שמאחורי המעשה. המומר לתאבון נכשל שוב ושוב, אך הוא רואה בזה כישלון. הוא יודע שהוא 'על דרך לא טובי ולכן לא יצא מכלל 'עמיתדי'. לעומתו הפורק עול איננו רואה כל צורך להישמר מעבירה זו, הוא פרק עולה מעליו ואומר הוא בלבבו אי אפשי במצוה זו¹⁷ (קשה לי וכו'), וכיון שכן, הרי כביכול יצר לעצמו תורה חדשה ובה תרי"ב מצוות. וכבר משל לזה **הר' יונה¹⁸:** "עבד אשר לרבו כל אשר תאמר אלי אעשה זולתי דבר אחד,

¹³ ומש"כ "ועניינם כעניין המשומד לאכול נבלות או לאחת משאר עבירות לתאבון", ר"ל שאין הם בכלל המומרים להכעיס ואינם בדין רודף, לפי שלתאוותם הם עושים, ולא שבקו היתרא ואכלו איסורא. ובה עניינם כעניין המומר אוכל נבילות לתאבון אבל דינם שונה ממומר לתיאבון. וזהו שכתב אח"כ: "אבל האפיקורסים מורידים אותם לבור".

¹⁴ שער ג', סימן ר"ט.

¹⁵ דף כ"ו ע"ב.

¹⁶ על השעיית שער ג' סימן קמ"ג ד"ה "ועניינם".

¹⁷ וכגון אדם שמגיע לצבא ואומר: "במשך השירות אגנוב וכשאשתחרר אפסיק", או "לא אקיים מצוות בצבא", דאז פרק מעליו עול, ואינו מנסה להתמודד כלל!

בעניין אומר מותר (היינו ששוגג בדבר וחושב לו להיתר, לדוגמא – "מותר לגנוב בצבא כי אלה חפצים של הצבא" וכו') עיין לקמן בסוגיית עבירות שבין אדם לחבירו מתי מועיל לו להישאר בכלל 'עמיתדי' ומתי לא.

¹⁸ שע"ת, שער א' סימן ו'.

כבר שבר עול אדוניו מעליו והישר בעיניו יעשה". ולכך יצא מכלל עמיתך, לפי שאינו אתך בתורה ובמצוות, אלא רק בחלק מהתורה והמצוות¹⁹.

ההבדל בין סימן רי"ט לסימן רי"ח בשערי תשובה:

בסימן רי"ח מדובר על מומר לתיאבון, שאמנם נכשל בעבירה אחת פעמים רבות, אך הוא עדיין בכלל 'עמיתך' כי אינו כופר במצוה. לפיכך ההיתר לספר עליו לשה"ר הוא היתר תועלתי: "להבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם", וע"י כך אולי אף יחזור בתשובה²⁰.

בסימן רי"ט מדובר על פורק עול, שהוא חמור יותר כאמור, ועליו אין איסור לספר לשה"ר, לא רק בגלל התועלת החברתית שבדבר, כי אם מפני שיצא מכלל 'עמיתך' - 'עם שאתך בתורה ובמצוות'.

מוסיף ואומר ר' יונה: "מפרסמים את החנפים מפני חילול ה'", מפני שלעולם אין לדבר בגנות אדם באשר הוא אדם, ללא שום תועלת. ויש להדגיש: גם מומר לתיאבון אין מגנים אותו אלא על אותה עבירה שעבר, וכשם שאמרו התוס'²¹ על מי שחזר בו ממיקחו, שמקללים אותו רק על המיקח.

חצאי עמיתים:

לאחר שהסברנו שבסימן רי"ח מדבר ר' יונה על מומר לתאבון, יוצא שגם במומר לתאבון (להלן מל"ת) אם זה לצורך תועלת, מדברי סופרים למדנו, שמותר להכלימו ולספר עליו לשה"ר. **וכמו שכותב ר' יונה שם:** "רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע"²². ואף שעדיין לא הוכיח אותו²³ - כיון שמתכוון לתועלת (למשל יכדי שיתרחקו בני אדם מדרך רשע) - מותר לעשות

¹⁹ ואפשר, שמספיק שקובע, שבמצב או בזמן מיוחד לא יקיים עבירה מסוימת (עיין הערה 17), כבר נחשב פורק עול.

²⁰ עיין הערה 23.

²¹ בבא מציעא מ"ח ע"ב ד"ה "בעושה מעשה עמך" וז"ל התוס': "לא מיקרי האי אינו עושה מעשה עמך לענין שיהיה מותר לקללו בחינם, כי אם לקללו על המקח הזה בימי שפרעי".

²² ע"פ הגמרא בסנהדרין נ"ב ע"א: "היה רבי מאיר אומר מה ת"ל יאת אביה היא מחלתי? שאם היו נוהגים בו קודש נוהגים בו חול. כבוד, נוהגים בו ביזיון... אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפילו לרשיעא בר צדיקא? כמאן כהאי תנא". ע"ש.

²³ ואע"ג דשייך במצות תוכחה, שלא יצא מכלל 'עמיתך' לכל התורה כולה כפורק עול - מותר לספר עליו לשה"ר. ועיין בזה לקמן סוגית פרסום עבירות לפני תוכחה בענין המטיבים דרכם.

"מכרמי שומרון"

כן. ולפי"ז אפשר לומר שגם מש"כ בעליות דר' יונה²⁴: "או בשאר עבירות שאוחז בהם ועושה אותם במזיד ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה אבל הם מדרכיו ולימודו מצוה לגנותו בפני כל אדם... וכדי שיתרחקו בני"א מדרך רשע", כל זה במל"ת. ולכן לא נימק את ההיתר לסיפור לשה"ר ביציאה מכלל 'עמיתך' לפי שהוא בכלל 'עמיתך' ורק לענין לשה"ר יצא מכלל זה.

ומש"כ אח"כ "וכגון שיודע בו שאינו מקבל תוכחתו", ומשמע שאם מקבל תוכחתו צריך להוכיחו קודם סיפור הלשה"ר אין הקדמה זו של התוכחה לפרסום²⁵.

ומ"מ אע"פ שלספר גנותו ולבזותו מותר, לשנוא אותו אסור כיון שלא הוכיחו. וכבר כתבנו²⁶ ששנאה תלויה בתוכחה²⁷.

ולכאורה עוד יש לשאול, איך התירו לספר לשה"ר על המומר לתאבון לשם תועלת, הרי לא יצא מכלל 'עמיתך'!

לכך יש לומר שחכמים הוציאו את המל"ת מכלל עמיתך לענין לשה"ר בלבד, וממילא אין לגביו את האיסור של לשה"ר.

את העיקרון הזה של "יציאה חלקית מכלל עמיתך" אפשר לראות בראשונים: **היראים**²⁸ מביא בשם המדרש: "מנין ההונה אותך שאתה רשאי להנאותו? ת"ל 'עמיתו'...". מדובר באדם שציער את חבריו בדברים (הונאת דברים) ולא פייסו, הרי הוא רשע שלא שב (שאין לו תשובה עד שירצה את חבריו), ולא התרנו אלא להונותו, אך לא להזיק לו בדרכים אחרות. משמע שאע"פ שאינו קורא בו 'לא תונו איש את עמיתו' – הוא עדיין בגדר עמיתך' לשאר דברים. דין זה הובא גם בנימוק²⁹.

גם בסמ"ג³⁰ הביא דין זה ואפ"ה גבי מצות השבת אבידה³¹ כתב: "לכל אבידת אחיך – לרבות את המשומד. הלכך אפי"ה הבעל אבידה רשע ואוכל נבלות לתאבון (דהיינו רשע שלא שב) וכיו"ב מצוה להשיב לו אבידתו".

²⁴ בבא בתרא ל"ט ע"א.

²⁵ ועיין בזה לקמן סוגיית פרסום העבירות לפני תוכחה.

²⁶ לעיל סוגית 'לשה"ר ברואה חברו שעבר עבירה'.

²⁷ ואין לומר שאם התירו לספר גנותו – אז לשנוא אותו מותר. שאם אמרה התורה שאוכל חלב לוקה את הארבעים יהיה מותר לבזותו?

²⁸ סימן ק"פ.

²⁹ ב"מ ל"ב ע"ב מדפי הרי"ף.

³⁰ ל"ת קע"א.

³¹ מצות עשה ע"ד.

שוב אנו רואים שאע"פ שהסמ"ג הביא שמותר להונות את הרשע שלא שב (אם נעשה רשע בהונאה) עדיין מחויבים להשיב אבידתו. וזה כמו שאמרנו שיצא חלקית מכלל 'עמיתך' ולעניין הונאת דברים בלבד³².

שיטת הח"ח – עיקרון השוויון:

הח"ח³³ לא חילק בין רי"ט לרי"ח וכתב: "אבל אם בחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתייצב על דרך לא טוב" – עד כאן הציטוט מסימן רי"ח בשע"ת. וממשיך הח"ח וכותב "כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים" – זה ציטוט מסימן רי"ט בשע"ת.

ונראה שהח"ח לא חילק בין שני סוגי הרשעים. לשיטתו גם המומר אוכל נבילות לתיאבון יצא מכלל 'עמיתך' לכל דבר ואין כלפיו כל מחויבות³⁴. ולשיטתו דין לשה"ר במומר לתאבון כדין הפורק עול.

מכיון שכך מתקשה הח"ח³⁵ בדברי הרי"ה יונה בעליות (הבאנו לעיל), כיון ששם משמע שמדבר באחד שעבר כמה פעמים על אותה עבירה ('ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה'), דהיינו באדם שיצא מכלל 'עמיתך' (להבנת הח"ח), ואפ"ה כתב "כגון שיודע בו שאינו מקבל תוכחתו", וכבר כתבנו שמשמע שאם מקבל תוכחתו, צריך להוכיחו - קודם שמפרסם גנותו. ואם מדבר על אדם שיצא מכלל 'עמיתך' – למה צריך להוכיחו תחילה? הרי אפילו לאבק לשה"ר לא צריך לחשוש!³⁶

לכך נדחק וכתב "שאפשר דהוא כך למדה טובה ומצוה בעלמא כיון דכוונת המספר הוא רק לתועלתו"³⁷ שישוּב ע"י שירננו אחריו ולא ח"ו להנות מסיפור

³² הח"ח מודה בקיומו של המושג "יציאה חלקית" אך לא במומר לתאבון, אלא לגבי בינוני שאותו לשיטת הח"ח מותר לשנוא אם עבר עבירה והרי שאינו בכלל 'אחיד' וזאת לעניין 'לא תשנא את אחיד בלבבך', אך לענין לשה"ר כתב בכלל ב' במ"ח ס"ק י"ד שעדיין הוא בכלל עמיתך לעניין לשה"ר.

³³ כלל ד' סעיף ז'.

³⁴ עיין בזה בבה"ל ס' תרי"ח ד"ה "אבל אם מפורש בתורה" שנשאר בעניין המל"ת בצ"ע אם יש כלפיו מצות תוכחה. וע"ע כלל ד' במ"ח ל' שמשמע שהבין שכל שעבר עבירה כמה פעמים יצא מכלל 'עמיתך' – ולפי"ז גם מל"ת יצא מכלל זה.

³⁵ כלל י' במ"ח ס"ק ל'.

³⁶ אבק לשה"ר שייך רק באדם שמותר לספר עליו לשה"ר לתועלת בלבד. שאז יכולים לחשוף בו שאינו מתכוון לתועלת אלא להנות מהלשה"ר הני"ל. אבל אם יצא מכלל 'עמיתך' לכל התורה כולה שוב לא יחשדו בו, כיון שאין לגביו איסור לשה"ר ואינו בכלל מצות תוכחה! ועיין בזה לקמן בסוגיית פרסום העבירות לפני תוכחה.

³⁷ שכבר כתבנו שאפילו על פורק עול אין מספרים לשה"ר אלא לשם תועלת, גם כשאין איסור בדבר.

"מכרמי שומרון"

לשה"ר – יותר טוב הוא שיוכיחנו מתחילה אולי יוכל להועילו בזה ויוצא בזה ידי הכל ולא יצטרך לספר גנותו".
עם כל זה, נראה דלענין דינא יש לשיטת הח"ח ביסוס רב, ולשם כך נעיין שוב בסוגיא בעבודה זרה:

בדין מל"ת אם יצא מכלל אחיך שבתורה מח' תוס' והיראים:

א. שיטת התוס':

הקשו שם בתוס'³⁸ על קושיית ר' יוחנן "אני שונה לכל אבידת אחיך", לרבות את המומר ואת אמרת מורידין?!, "וז"ל: "מאי פריך: דילמא לעולם אימא לך דמורידין, ואפ"ה משיבין לו אבידתו!". פירוש: ייתכן שיצא ממנו בן צדיק דכתיב: "יכין רשע וילבש צדיק"³⁹, ולכן אינך רשאי לקחת את ממונו שאבד, כי ייתכן שגזלת את זה מאיש צדיק, והעובדה שמורידין אותו לבור לא משנה כהוא זה.

ותירצו שם התוס', שא"א לומר כך ולחלק בין השבת גופו (שהרי 'מורידין'!), לבין השבת ממנו(= אבידה), כי באותו פסוק שמרבים באדם מישראל השבת ממנו, מרבים גם השבת גופו⁴⁰: "לכל אבידת אחיך... נהשבותו לו", כך שאם מומר הוא בכלל 'אבידת אחיך', אז הוא גם בכלל 'השבותו לו'. לפי זה יוצא, שלמסקנת הגמ' מומר לתיאבון בכלל השבת ממנו והשבת גופו הוא, ולכן התקשו תוס'⁴¹ מדוע שונים רועי בהמה דקה משאר מומרים לתיאבון – "שהרי להנאתם הם עושים", ובכל זאת כתוב בהם "אין מעלין", "ואילו בגזלנים שהם פסולים מן התורה לכל עדות שבתורה, לא אחמור כולי האי! וכן מומר אוכל נבלות לתיאבון דלכו"ע אמרינן הכא דאיתרבי ביה בין השבת גופו וממונו דחייב להעלות ואסור להוריד...!". ותירצו שם בתוס', שעשו חכמים חיזוק לדבריהם במקרה ספציפי זה, ולכן אסור להצילם, בשונה משאר מומרים לתיאבון (אף מדאורייתא) שמעלין.

³⁸ עבודה זרה כ"ו ע"א.

³⁹ איוב כ"ז.

⁴⁰ דברים כ"ב. ועיין בבא קמא פ"א ע"ב.

⁴¹ ע"ז כ"ו ע"א ד"ה "רועים".

"מומר ופורק עול"

ונראה שהרמב"ם⁴², פירש את הסוגיא כפירוש זה של התוס', אלא שלא קיבל את התירוץ שחכמים עשו חיזוק לדבריהם במל"ת שמן התורה מצוה להצילו, ורק כדי לעשות חיזוק לדבריהם באו חכמים ואמרו לא להצילם⁴³. ולכן תירץ הרמב"ם, שרועים אינם בגדר מל"ת, אלא פורקי עול הם שיצאו מכלל 'עמיתד' לכל התורה כולה, ובזה עשו חכמים חיזוק לדבריהם ברועים, שלא רק שאין מצוה להצילם, אלא אסור להצילם, בשונה משאר פורקי עול שמותר להצילם, אך אין מצוה בכך כי יצאו מכלל 'לא תעמוד על דם רעד'.

ב. שיטת היראים:

היראים⁴⁴ לא קיבל את התלות שעשו תוס' בין השבת ממונו לבין השבת גופו. ואכן הוא חילק ביניהם וז"ל: "ואע"ג דתניא בע"ז בפ"ב – 'לכל אבידת אחיך לרבות את המשומד', דווקא לעניין אבידה איתרבי, ולא ילפינן אחוה להחיותו ולהלוואתו מיניה. שאם ריבה הכתוב להחזיר שלו – לא ריבה לתת לו...".

וכתב **התועפות ראם**, שהיראים יסביר את קושיית ר' יוחנן כך: בשלמא אם אמרת שאין מעלין (והיראים הבין שאין כאן הכוונה שאסור להעלות, אלא שאין מצוה בכך), אז היה מקום לומר, שנכון שבאופן כללי אין בשום מקום מצוה בשום דבר כלפיו (בין בגופו ובין בממונו), רק שלא יאבד בידיים, מ"מ ישנם דברים שאמרה התורה שלגביהם יש רק מצוה לשמור שלא יאבד, כדוגמת אבידתו ומשום יכין רשע וילבש צדיק, אבל לומר שמור דיין!! לא ייתכן שלגבי אבידתו תאמר התורה שמצוה להשיב לו, ולגבי הצלתו תאמר שאסור! לכן תירץ ר' יוחנן: "סמי מכאן מומר". יוצא לשיטת היראים שלמסקנה, מל"ת בכלל 'אבידת אחיך' הוא, אך לא מעלין אותו מן הבור (שלשיטתו הכוונה היא שאין מצוה להצילו).

לכן יכול היראים להסביר את עניין 'רועי בהמה דקה' כך: אין הכי נמי, הם אינם חמורים משאר מל"ת, שגם אותם אין מעלין! ולפיכך כתב: "והיינו טעמא דתניא בע"ז בפ"ב, 'העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין', גזלנים הם הרועים! אלמא רועי בהמה אין מצוה להחיותם

⁴² הלכות רוצח ושמירת הנפש פי"ד ה"א י"א-י"ב. ע"ש.

⁴³ כן הקשה ר' יונה בחידושו לע"ז. ע"ש.

⁴⁴ מ"ע קנ"ו.

"מכרמי שומרון"

דקתני אין מעלים". ובוזה מתורץ מה שהקשה תוס' והתקשה בו הרמב"ם - מאי שנא רועים משאר מל"ת - שלא שנא כלל, ושויס הם בכל. לכן הסביר היראים את רצונו של ר' אמי לפדות את היהודי שמכר עצמו ללודים אף שחשב שהוא מל"ת, שרצה לפדותו לפני משורת הדין, כי אין מצוה להצילו.⁴⁵

היוצא משיטת היראים הוא, שגם מומר לתיאבון יצא מכלל 'עמיתך' לכל התורה כולה, ורק לענין אבידה ריבתה התורה שחייב להחזיר לו אבידתו משום "יכין רשע וילבש צדיק". ולכן כתב: "ואם הוא עבריין במזיד באחת מכל מצוות האמורות בתורה, ולא עשה תשובה - אינו מחוייב, לא להחיותו ולא להלוות לו, דכתיב "וחי אחיך", ובהלוואה כתיב "מאחד אחיך", וכיון שעבר במזיד יצא מכלל אחוה - דאחווה במצוות בעינין".

ג. שיטת הסמ"ג:

הסמ"ג⁴⁶ מעתיק את פירוש הרמב"ם לסוגיא בע"ז, ומחלק כמוהו בין רועי בהמה דקה, לשאר מל"ת וז"ל: "אבל הגויים עובדי ע"ז והרועים בהמה דקה לא מעלים ולא מורידים, אבל ישראל העושים עבירות להנאתו, מצוה להצילם, ואסור לעמוד על דמם", ומצד שני העתיק את שיטת היראים⁴⁷!

ולפי מה שפירשנו לעיל, אלו שתי שיטות הסותרות זו את זו! מי שיעיין היטב בשיטת היראים המובאת בסמ"ג, ישים לב שהיא "משופצת": בכל מקום בו היראים מפרש את הסוגיא בע"ז, משמיט הסמ"ג את דבריו⁴⁸.

לפיכך נראה שהסמ"ג מפרש את שאלת ר"י בע"ז כמו תוס', והולך בשיטת הרמב"ם (וכמו שכתב בל"ת קס"ג). אפילו הכי הוא מחלק ואומר, שאע"פ שריבתה התורה מל"ת לענין הצלת גופו והשבת ממונו, מ"מ אינו בכלל אחוה שבתורה (דהיינו לענין - להחיותו, להלוותו, לפדותו, להוכיחו וכדומה). לפי זה ההבדל שבין מל"ת לפורק עול הוא, שפורק עול גם בכלל הצלת גופו וממונו אינו, ולא די בכך אלא שאף אסור להצילו.

⁴⁵ עיין הערה 4 שם מובא המקור (גיטין מו:). ולשיטתו, מאחר וענו לו שהוא מומר להכעיס - אסור היה לו לפדותו.

⁴⁶ ל"ת קס"ג.

⁴⁷ מ"ע קס"ב. ע"ש.

⁴⁸ משי"כ היראים(עמ' ע"ג): "והיינו טעמא דתניא בע"ז בפ"ב דאין מעלין" לא מובא שם. וכן מה שכתב בהמשך: "דהא דתני רועי בחמה דקה..." לא קיים בסמ"ג.

הבית יוסף⁴⁹ הביא את דעת הסמ"ג וכתב על זה: "ונראה שכן הוא דעת הרמב"ם שכתב⁵⁰ - 'ושבוי שנשתמד אפי' למצוה אחת, כגון שהיה אוכל נבילות להכעיס וכיו"ב, אסור לפדותו'. ודייק הבי"י מדברי הרמב"ם, שמכיון שלא כתב, שאם הוא מומר לתיאבון - מצוה לפדותו, משמע אמנם שאין איסור בדבר - אך מ"מ מצוה אין כאן. כלומר: כיון שזו סברא פשוטה, שאם במומר להכעיס אסור לפדותו אז במל"ת אנו יורדים בדרגה אחת ואז יהיה מותר להצילו אך אין בכך מצוה, אז כל עוד הרמב"ם לא כתב בפירוש אחרת נראה שהוא לא חולק.

ועיין בגר"א⁵¹ שהעיר ע"ז שאינו דיוק מוכרח בדברי הרמב"ם. **והרדב"ז הקשה:** מאחר והרמב"ם לא כתב שיש הבדל בין מל"ת לשאר איש ישראל במצות פדיון שבויים, למה לנו לומר שיש כאן חילוק? ולכאוי נראין דברי הרדב"ז, שיותר היה לו לפרש שיש הבדל בין ישראל שמצוה לפדותו, לבין מל"ת (שלהבנת הבי"י אין בו מצוה), מאשר לדייק בהבדל שבין מל"ת שאין בו מצוה, לבין מומר להכעיס שאסור לפדותו. ועוד, שהרי לפי הסבר הרדב"ז מובן למה לא ציין הרמב"ם, שבמל"ת אין מצוה, שהרי אין כל הבדל בינו לבין ישראל רגיל, ולמה לי לציין דבר זה? לפי זה צ"ל, שהרמב"ם קאי בשיטתו⁵² שמל"ת בכלל ירעך הוא ואסור לעמוד על דמו. ע"ש.

בשולחן ערוך⁵³ העתיק לשון הסמ"ג וכתב: "מי שהוא עבריין במזיד על אחת מכל מצוות האמורות בתורה ולא עשה תשובה, אינו חייב להחיותו ולא להלוותו". ומשמע שמל"ת בכלל זה.

כן כתב הרמ"א⁵⁴: "אבל עבריין לתיאבון אין איסור בדבר" (וכך הבין הגר"א בדבריו).

ומשום כך חשב השו"ע, שהוא יכול לפסוק בסימן קנ"ח כדעת הרמב"ם מחד, ומאידיך, לפסוק בסימן רנ"א כדברי היראים שאין מצוה להחיות מומר אוכל נבילות לתיאבון, מכיון שפסק כדעת הסמ"ג שמאחדת את שתי השיטות הללו.

⁴⁹ יו"ד סימן רנ"א סעיף א'.

⁵⁰ הלי מתנות עניים פי"ח הי"ב.

⁵¹ שם ס"ק א'.

⁵² הלי רוצח פי"ד הי"ב.

⁵³ יו"ד רנ"א א'.

⁵⁴ שם סעיף ב'.

"מכרמי שומרון"

העולה מכל האמור הוא, שצודק הח"ח אליבא דפסק השו"ע שמל"ת יצא מכלל אחוה שבתורה לעניין לשה"ר ומצות תוכחה⁵⁵.

אלא שבזה יש להעיר: מוכח מהב"י שכוונתו היתה לפסוק כרמב"ם, אלא שחשב שהרמב"ם הוא כסמ"ג, וכבר הערנו בשם הגר"א והרדב"ז שאינו כן, ודעת הרמב"ם כפי שהסברנו לעל היא, שמל"ת הוא בכלל 'אחידי' לכל התורה, וכמו שכתבנו בשם האור חדש.

יש מי שרצה לטעון, שכיון שכך א"א להסתמך על פסק המחבר בסימן רנ"א, כיון שמנוגד הוא לדעת הרמב"ם – ופסק טעות הוא!

אלא שעדיין אפשר לומר, שאע"פ שטעות הוא ברמב"ם, מ"מ לדינא אינו טעות, מאחר ודעת הסמ"ג כן. ואולי כך הבין הח"ח, ולכך לא חילק בין מומר לתיאבון לבין פורק עול לעניין לשה"ר ותוכחה. ודו"ק.

אין עם מי לדבר:

לכאורה עדיין יש לשאול: הרי קיים איסור קבלת לשה"ר, וכאשר אני רוצה לספר לשה"ר על מומר ופורק עול אסור לשומע להקשיב לי מפני שהוא אינו יודע שאדם זה הוא רשע, וא"כ לגביו הוא בגדר 'עמיתדי' ככל אדם, ונמצא שאין תועלת בספור על הרשע! למעלה מכך, אם אספר לו, אכשיל אותו בקבלת לשה"ר כאשר אין לו היתר לכך!

על כך משיב **הבמ"ח**⁵⁶ בחילוק בין "קבלה" ל"שמיעה". השומע על אדם מסוים שהוא רשע, אסור "להאמין ולהחליט הדבר בלבו שהוא אמת". אך הוא צריך "לחוש בלבד" ולנסות לברר מה טיבו של אותו אדם. אם יתברר לו שאכן הוא רשע, יוכל להאמין למה ששמע, וכך תתפרסם גנותו של הרשע⁵⁷.

לסיום נזכיר שודאי שיש מצוות רבות שכדאי להקפיד עליהם טרם נקפיד על מצוות פרסום הרשעים.

⁵⁵ דברי הח"ח – כלל די הי"ז, הובאו לעיל.

⁵⁶ כלל די ס"יק ל'.

⁵⁷ כ"כ בח"ח כלל י' סעיף ז'.